

scumque peccavisset, fratri offensionem esse remittendam Christus significaverat. Nam septenarius numerum pro infinito, atque incerto poni solere notum est. Proverbum 24, 16: *Septies in die cadet justus, et resurgit, id est, quotiescumque ceciderit, resurgit, quia Dominus eum non deseret.*

VERS. 23. — *NON DICO TIBI USQUE SEPTIES, SED USQUE SEPTUAGIES SEPTIES.* Numerum infinitum in denarium conversum, et per eundem multiplicatum magis infinitum reddidit. Quanquam reipsa idem est, usque septies, et usque septuagies septies, cum uterque numerus negotiationem, id est, innumerabilitatem significet, quemadmodum si diceret: Non solum dico tibi, ut innumerabilibus vicibus nimirum fratri remittas: sed etiam innumerabiliter innumerabilibus. In quam sententiam Chrysostomus et Euthymius interpretantur. Quemadmodum Genesis 4, 24: Deus dixit: *Septuplum ultio dabitur de Cain, de Lamech vero septuagies septies, ad quem locum indicat Hilarius hic Christum alluisse, ut quemadmodum pena, ita et venia in infinitum extenderetur, quia ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia, Rom. 5, 20, Id, ut Hieronymus et Beda annotaverunt, de fratre septuagies septies contra nos eodem die peccante intelligendum est, quod perspicuum est ex Luca: Si, inquit, septies in die peccaverit in te, et septies conversus fuerit dicens, ponite me, dimitte illi. Quia sententia non docent sacerdotem absolutionem sepe peccantibus temere dare, sed docentur offensi semper ad ignoscendum parati esse. Illud videtur habere difficultatem, quomodo Christus apud Lucam dicat: Si conversus fuerit, dimitte illi, quasi significet non debere nimirum remittere, nisi prius eum, qui nos offendit, penituerit. Quod omni Scripturæ prorsus contrarium est: certissima enim est regula: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris; et: Si non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra, supra c. 6, 12, 15.* Quod quidam nobilissimus hæreticorum interpres respondet, duobus modis nos offensas remittere, ut ignoscendo, aut de eo, qui nos offendit, bonam habendo existimationem, novum commentum est. Nam bonam opinionem habere idem esse, quod injuriam remittere, quis unquam cogitavit? Duobus ergo modis injuriam remittimus, et dum ei, à quo sumus offensi, non malè volumus, quod semper, etiamsi eum non poeniteat, facere debemus, ut Deus nobis nostra debita dimittat: aut dum eum non accusamus. Nam non accusare, non deferre, non puniendum curare, parcere est. Atque hoc modo intelligendum est quod Christus significat, non debere nos peccanti fratri parcere, nisi eum prius poeniteat. Hoc enim agebat, ut diceret, non esse fratrem ad Ecclesiam deferendum, nisi si prius*

VERS. 23. — *SEPTUAGIES SEPTIES*, numerus finitus pro infinito: quoties peccaverit, nullum enim in offensus fratrum venie terminum preligi oportere docet, et confirmat parabola regis, cui servus debebat 10,000 talenta, seu maximum pecunie vim, quæcumque illa sit. Quo quidem hominem designat qui innumeris peccatis Deum offendit, quique conservo suo debitum

privatum, deinde coram duobus, vel tribus testibus admittit, obstinatus in peccato perseverasset.

VERS. 25. — *IDEO.* Politi dicendum fuisse videtur, quia, quam idè: sed aut dicitur ponitur èti, id est, propterea, pro, quia; sicut aliquando apud Hebræos 177 pro 12, aut est subintelligendum idè hæc dici, quia simile est regnum cælorum homini regi: aut idè dico vobis simile esse regnum cælorum homini regi, id est, regi eisdem, quem hebraismus multis jam locis adnotavimus. Quod autem dicit simile esse regnum cælorum homini regi, perinde est, ac si diceret idem in regno cælorum accidere, atque si aliquis rex rationem cum servis suis ponere crepisset, quemadmodum c. 11, 16, exposuimus: nec enim regnum cælorum, id est, Ecclesia: sed qui regi cælorum dominus est, regi comparatur. Quid sibi tota velit parabola, ex versu 35 colligitur, nempe Deum nobis peccata non esse remissurum, nisi nos fratribus offensas remittamus: cum potius nos illis, quam nobis Deum remittere æquum sit; nam nos homines sumus similes illis; ille Deus dissimilis nobis, peccata contra Deum nostra, et innumerabilia, et infinitè gravia; peccata contra nos fratrum et pauca, et plerumque levia. Sunt autem in hæc parabola, ut in omnibus alijs, quemadmodum sæpè monuimus, quedam necessaria, et tanquam propriè parabole partes: quedam, quasi emblemata, et ad ornatum parabole, et explicationem adjecta. Necessariè igitur hujus parabole partes sunt rex, duo servi, alter, cui dominus delitum dimisit; alter, cui dominus servus dimittere delitum noluit: deinde debitum decem millium talentorum, quod alter servus regi debebat, et debitum centum denariorum, quod alter servus debebat alteri. Emblemata autem sunt, primum, quod versu 25 dicitur regem jussisse uxorem, et liberos ejus, qui decem millia talenta debebat, venundari; hoc enim non est ita ad rem, de qua agitur, accommodandum, quasi significet fore, ut uxor propter maritum, liberi propter patrem condemnentur; sed ad ad ornatum hęc sunt, aut eò tantum valent, ut gravissima poena significetur, qualis est ea, quæ secundum leges civiles non solum is, qui peccavit; sed ejus etiam uxor, et liberi condemnantur: quod et apud Hebræos usitatum fuisse ex 4 Regum 4, 1, manifestum. Emblemata etiam est, quod versu 31, dicitur, *videntes autem conservi, qui fiebant, contristati sunt valdè, et venerunt, et narraverunt domino suo.* Non enim significatur sanctos, id est, servos Dei eos accusare, qui fratribus suis injurias non remittunt; sed idè additum est, quia ita inter homines fieri solet, ut alii servi alios apud dominum accusent.

VERS. 24. — *DECEM MILLIA TALENTA.* Talentorum varia fuisse genera nemo nescit. Christum de eo loqui credibile est, quod apud Judæos erat usitatum, noluit dimittere. Sed usque; non quòd redeant dimissa peccata, sed duris ille punietur ob male merentem animum, æternus dabit poenam ob inhumanitatem. Hoc ad eos inprimis spectat qui mortui proximi veniam petunt, sed ubi convalescent tamen benefici immemores incognita morte opprimuntur.

quodque sexcentos aureos nummos valuisse creditur; ut diligentes harum rerum scriptores tradiderunt. Itaque decem millia talentorum summam sexagies centum millium aureorum nostrorum efficiunt. Nihil refert verum talenti pretium ad justum æstimare; illud refert, ut intelligamus ingentem hoc loco pecunie summam significari. Ingens autem erit summa, si vel minimo pretio talentum æstimetur.

VERS. 28. — *CENTUM DENARIOS.* Denarium in veteri Testamento non legimus; fuisse tamen monetam apud Judæos post Babylonicum exilium, quæ 177 denarios sumpto ex Latinis nomine vocaretur, Chaldeus Papphrastes, 4 Regum 3, 5, et Elias Thesbit, anctores sunt. Alii Hebræi tradunt alium apud eos aureum, alium argenteum fuisse denarium. Argenteum, qui probabilissimè loquuntur, sex obolos habuisse dicunt Atticos, id est, quinque Gallicos solidos, aut regale unum Hispanicum; hoc enim rectè convenit cum eo quod c. 20, 2, dicitur, convenisse patrifamilias cum operariis ex denario, ut in vinea suâ laborarent. Itaque centum denarii paulo plus, quam octo auros nostros efficiebant, quæ minima erat summa, ut propterea servus ditiores suum suffocaret. Quidquid

CAPUT XIX.

1. Et factum est cum consummasset Jesus sermones istos, migravit à Galilæa, et venit in fines Judææ trans Jordanem.
2. Et secute sunt eum turbe multe, et curavit eos ibi.
3. Et accesserunt ad eum pharisæi, tentantes eum, et dicentes: Si licet homini dimittere uxorem suam, quæcumque ex causâ?
4. Qui respondens, ait eis: Non legis quia qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos? et dixit:
5. Propter hoc dimittet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suæ, et erunt duo in carne una.
6. Itaque jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet.
7. Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandavit dare libellum repudiij, et dimittere?
8. Ait illis: Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras: ab initio autem non fuit sic.
9. Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, moechatur: et qui dimissam duxerit, moechatur.
10. Dicunt ei discipuli ejus: Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere.
11. Qui dixit illis: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datur est;
12. Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt, et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus: et sunt eunuchi, qui seipso castraverunt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat.
13. Tunc oblati sunt ei parvuli, ut manus eis im-

denarius valerit, illud certum valdè exiguum debitum significat.

VERS. 31. — *QUOTIES REBBERET*, id est, semper, ut Chrysostomus, Euthymius et Theophylactus interpretantur: non enim significatur fore ut qui damnati sunt penas aliquando persolvant, et quasi reddito debito liberentur, qui Origenistarum error fuit; sed fore ut nunquam liberentur, nisi penas persolvant, quas, quia persolvere nunquam poterunt, nunquam liberabuntur. Nec significatur Deum remissa jam peccata propter sequens peccatum in questionem revocare atque punire; sed hoc tantum, quod Christus agebat. Deum his qui fratribus suis peccata non remisissent, peccata non remissurum. Quanquam, quod optimus theologus D. Thomas dixit, remissa peccata novo peccato superveniente propter ingratitude quodammodo puniri, verum est; non quid jam remissa puniantur, sed quòd, si remissa non essent, sequens peccatum minus graviter puniretur, quia minus fuisset ingratus is cui prius peccata remissa non essent, si aliud peccatum addidisset.

VERS. 34. — *TRADIDIT EUM TORTORIBUS*, ut eas subibat penas, quibus obnoxii erant qui creditores fraudaverant.

CHAPITRE XIX.

1. Jésus ayant achevé ces discours, partit de Galilée, et vint aux confins de la Judée, au-delà du Jourdain.
2. Et de grandes troupes le suivirent; et il guérit leurs malades au même lieu.
3. Et les pharisiens vinrent à lui, pour le tenter, et ils lui dirent: Est-il permis à un homme de renvoyer sa femme pour quelque cause que ce soit?
4. Il leur répondit: N'avez-vous point lu que celui qui créa l'homme au commencement, créa un homme et une femme, et qu'il dit:
5. Pour cette raison, l'homme quittera son père et sa mère, et il demeurera attaché à sa femme; et ils ne seront plus tous deux qu'une même chair?
6. Ainsi ils ne sont plus deux, mais une seule chair. Que l'homme donc ne separe point ce que Dieu a uni.
7. Ils lui dirent: Pourquoi donc Moïse a-t-il ordonné de donner à sa femme un acte de répudiation, et de la renvoyer?
8. Il leur répondit: C'est à cause de la dureté de votre cœur, que Moïse vous a permis de renvoyer vos femmes; mais cela n'a pas été ainsi dès le commencement.
9. Aussi je vous déclare que quiconque renvoie sa femme, si ce n'est pour cause d'incouduite, et en épouse une autre, commet un adultère; et que celui qui épouse celle qu'un autre a renvoyée, commet un adultère.
10. Ses disciples lui dirent: Si la condition d'un homme est telle à l'égard de sa femme, il n'est pas avantageux de se marier.
11. Il leur dit: Tous n'entendent pas cette parole, mais ceux à qui il a été donné.
12. Car il y a de ces eunuchs qui sont nés tels dès le ventre de leur mère; et il y en a qui ont été faits eunuchs par les hommes; et il y en a qui se sont rendus eunuchs eux-mêmes pour gagner le royaume des cieux. Qui peut comprendre ceci, le comprend.
13. Alors on lui présenta de petits enfants, afin

poneret, et oraret. Discipuli autem increpabant eos;

14. Jesus vero ait eis: Sinite parvulos, et nolite eos prohibere ad me venire; talium est enim regnum cœlorum.

15. Et cum imposuisset eis manus, abiit inde.

16. Et ecce unus accedens, ait illi: Magister bone, quid boni faciam, ut habeam vitam æternam?

17. Qui dixit ei; Quæ me interrogas de bono? Unus est bonus, Deus. Si autem vis ad vitam ingredi, serva mandata.

18. Dicit illi: Quæ? Jesus autem dixit: Non homicidium facies; non adulterabis; non facies furtum; non falsum testimonium dices;

19. Honora patrem tuum et matrem tuam; et diliges proximum sicut teipsum.

20. Dicit illi adolescens: Omnia hæc custodiavi à juventute meâ; quid adhuc mihi deest?

21. Ait illi Jesus: Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo; et veni, sequere me.

22. Cum audisset autem adolescens verbum, abiit tristis; erat enim habens multas possessiones.

23. Jesus autem dixit discipulis suis: Amen dico vobis, quia dives difficiliter intrabit in regnum cœlorum.

24. Et iterum dico vobis: Facilius est camelum per foramen acis transire, quàm divitem intrare in regnum cœlorum.

25. Auditibus autem his, discipuli mirabantur valde dicente: Quis ergo poterit salvus esse?

26. Aspicientes autem Jesus, dixit illis: Apud homines hoc impossibile est, apud Deum autem omnia possibilia sunt.

27. Tunc respondens Petrus, dixit ei: Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te; quid ergo erit nobis?

28. Jesus autem dixit illis: Amen dico vobis quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis sue, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.

29. Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros, propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit.

30. Multiautem erunt primi novissimi, et novissimi primi.

COMMENTARIA.

VERS. 1.— CUM CONSUMMASSET JESUS SERMONES ISTOS. Hæc verba duobus modis posse videntur intelligi, vel cum hæc fecisset, vel cum hæc dixisset, ut omnes interpretantur. Significatur autem parabola, quæ extremo capite superiore exposita est.

MIGRAVIT A GALILÆA. Hilarius legit, in Galilæam, sensu contrario. Sed minimè dubium est Christum in

VERS. I.— VENIT IN FINES JUDÆÆ, TRANS JORDANEM, non in Judæam, sed in fines Judææ, in Peræam

qu'il leur imposât les mains, et qu'il pria pour eux. Et ses disciples les repoussaient avec des paroles rudes.

14. Mais Jésus leur dit: Laissez là ces enfants, et ne les empêchez pas de venir à moi, car le royaume du ciel est pour ceux qui leur ressemblent.

15. Et leur ayant imposé les mains, il partit de là.

16. Et voici, quelqu'un s'approchant lui dit: Bon maître, quel bien faut-il que je fasse pour gagner la vie éternelle?

17. Jésus lui répondit: Pourquoi me demandes-tu ce qui est bon? Il n'y a que Dieu seul qui soit bon. Au reste, si vous voulez entrer dans la vie, gardez les commandements.

18. Et il lui dit: Quels commandements? Jésus lui repartit: Vous ne tuerez point; vous ne commetrez point d'adultère; vous ne déroberez point; vous ne porterez point de faux témoignage;

19. Honorez votre père et votre mère et aimez votre prochain comme vous-même.

20. Le jeune homme répondit: J'ai gardé tous ces commandements dès ma jeunesse; que me reste-t-il encore à faire?

21. Jésus lui dit: Si vous voulez être parfait, allez, vendez ce que vous avez, et le donnez aux pauvres, et vous aurez un trésor dans le ciel; venez, et suivez-moi.

22. Le jeune homme entendant ces paroles, s'en alla tout triste, parce qu'il avait de grands biens.

23. Alors Jésus dit à ses disciples: Je vous dis en vérité qu'il est bien difficile qu'un riche entre dans le royaume des cieux.

24. Je vous le dis encore une fois: Il est plus aisé qu'un chameau passe par le trou d'une aiguille, qu'il ne l'est qu'un riche entre dans le royaume des cieux.

25. Ses disciples entendant cela, en furent fort étonnés; et ils disaient: Qui pourra donc être sauvé?

26. Jésus les regardant, leur dit: Cela est impossible aux hommes, mais tout est possible à Dieu.

27. Pierre prenant la parole, lui dit: Voici que nous avons tout quitté, et que nous vous avons suivi; quelle sera donc notre récompense?

28. Jésus leur répondit: Je vous dis en vérité, que pour vous qui m'avez suivi, lorsqu'au temps de la régénération le fils de l'homme sera assis sur le trône de sa gloire, vous serez aussi assis sur douze trônes, et vous jugerez les douze tribus d'Israël.

29. Et quiconque aura quitté pour moi sa maison, ou ses frères, ou ses sœurs, ou son père, ou sa mère, ou sa femme, ou ses enfants, ou ses terres, en recevra le centuple, et il aura pour héritage la vie éternelle.

30. Vous aurez peut-être de la peine à vous persuader que les pauvres pécheurs comme vous, puissent devenir les juges de ce qu'il y a de plus grand dans le monde; mais plusieurs qui avaient été les premiers, seront les derniers, et plusieurs qui avaient été les derniers seront les premiers.

Galilæa tunc fuisse; itaque non in Galilæam, sed à Galilæa migrare potuit. Præterquam quod Lucas dixit ideò migravisse, ut veniret in Jerusalem, c. 9, 51. Quare, quod Hilarius existimat non in Judæam, sed in fines Judææ venisse Christum, ne probabile quidem est. Queritur ab interpretibus utrum eadem sit historia, quæ hic à Matthæo, et quæ à Marco, c. 10, 4, et

nempe è regione Jericho, uti ex Marci c. 10 dicitur; sed eò tamen non pervenit nisi post festum Ta-

à Lucâ, 9, 51, et à Joanne, c. 7, 4, 2, narratur. A Matthæo et Marco eandem omnes narrari concedunt, de aliis duobus evangelistis dubitatur, quia uterque multa postea commemorat, quæ post hunc Christum in Judæam adventum fieri non potuerunt. Ego de Lucâ non dubito, quin eandem narret historiam, primùm, quia hæc Christi in Judæam profectiorem ultimam fuisse constat, tum quia aliam post hanc evangelistæ non narrat; tum quia id Christus, c. 16, 21; et c. 17, 22, indicavit, dicens se ascensurum in Jerusalem, ibique passurum, quasi de proximâ morte suâ loqueretur. Lucas autem de ultimâ etiam loquitur: Factum est autem dum compleretur dies assumptionis ejus, et ipse faciem suam firmavit, ut iret in Jerusalem. Quòd ergo multa postea idem Lucas commemoret, quæ ante hanc profectiorem facta fuerant, mirum videri non debet, cum passim videamus evangelistas rerum gestarum ordinem non tenere. De Joanne idem nonnulli putant eandem historiam recitare, quod ego persuadere mihi non possum, primùm, quia apud Joannem, eodem c. 7, versu 6, Christus dicit tempus suum nondùm venisse; hic autem apud Matthæum contrarium jam bis significavit, instare tempus passionis sue; deinde quia apud Joannem, vers. 9 et 10, Christus dicitur solus in Judæam ascendisse, cum hic dicatur non solùm discipuli, sed multa etiam turba illum secuta fuisse; postremò, quia profectio illa, de qua ibi loquitur Joannes, ultima non fuit, cum idem postea, c. 11, 7, dicat Christum ut Lazarum suscitaret, in Judæam iterum venisse.

ET VENIT IN FINES JUDÆÆ. Hilarius, ut paulò ante diximus, existimat Christum in Judæam ingressum non fuisse; sed ad solos Judææ et Galilææ fines pervenisse; idemque Chrysostomus et Euthymius arbitratur. Quidam è contrario priùs Hierosolymam venisse putant, deinde ex Hierosolymâ in fines Judææ et Galilææ rediisse; nullâ, ut mihi videtur, probabili ratione, cum ita jam narret evangelista, ut non obscurè declarat eum ex Galilæa in fines Judææ rectè venisse, nullasque eum turbas secutas esse. Venit ergo in fines Judææ, ut Hierosolymam veniret; sed fecit evangelista ejus loci mentionem, ut circumstantiam loci ubi miraculum quod narraturus erat factum fuerat explicaret; et curavit, inquit, eos ibi.

TRANS JORDANEM. Utraque, et Judæa, et Galilæa non trans, sed citra Jordanem erat; sed dicitur esse

hæcæolium, ad eò ut Capharnam et Galilæam non amplius rediit; omnino reliquerit mense augusto, paucis post transfigurationem diebus, atque in confinis Galilææ et Judææ predicaverit usque ad festum Tabernaculorum, quod circa 19 septembris eo anno celebratum fuisse existimat Petzonus. Post festum Tabernaculorum urbem Hierosolymam adiit, ubi multa cum Judæis disseruit, quæ à Joanne referuntur; in Peræam postea se recepit. Non enim vita illius in tuto erat Hierosolymæ, neque in Judæa, neque in Galilæa, ubi erat Herodes Antipas, qui Sephoris Galilææ in urbe habitabat. Quare in Peræam se contulit, ubi nondùm Evangelium annuntiatum fuerat; sed priùs quasi iter agendo in Galilæam et Judæam finibus ea fecit et dixit quæ à Lucâ, a cap. 9, v. 51, ad caput usque 14, prosequitur, quæque suis locis exponitur. Nunc se-

trans Jordanem venientibus ab Ægypto in terram Chanaan, quemadmodum, c. 4, 15, expressimus.

VERS. 2.— ET CURAVIT EOS IBI. Non significat omnes qui secuti fuerant, sed omnes qui ægrorabant, nec eos ipsos fortassis omnes, sed eos tantùm, qui digni erant, curatos fuisse; sicut c. 14, 14. Marcus, c. 10, 4, scribit Christum eos qui se secuti fuerant, ibi docuisse, quod Matthæus prætermisit; sed quamvis Marcus non dixisset, ex Christi consuetudine poterat intelligi, qui vix sine doctrinâ miracula faciebat. Conguebat enim semper facta cum verbis, ut Chrysostomus, et Euthymius adnotaverunt.

Ibi, id est, in finibus Galilææ, et Judææ; noluit enim ut Galilææ, qui se secuti fuerant, extra patriam suam egrederentur, aut, ut auctor Imperfecti, homil. 52, indicavit, ne Judæi, ut calumniatores erant, dicerent ipsum factantes causâ magnam post se hominum multitudinem trahere.

VERS. 3.— ET ACCESSERUNT. Non satis expressum est an eodem in loco ad Christum accesserint Pharisæi; est tamen probabilis, quia id narrationis consuetudo et apud Matthæum, et apud Marcum videtur indicare. Atque ita Chrysostomus et Theophylactus existimant.

QUACUMQUE EX CAUSA. Non dixerunt an liceat uxorem dimittere aliqua ex causâ, sed quacumque ex causâ. Nam aliqua de causâ licere non dubitabant, ut Origenes tractatu in Matthæum 7, Hieronym. et Beda observaverunt. Dubitatur à quibusdam, quia occasione hæc Pharisei questionem proposuerunt. Nonnulli occasionem fuisse putant, quod Christus, c. 11, 17, dixisset: *Propheta, et lex usque ad Joannem, quasi legem jam abrogatam significaret, volueruntque Pharisei experiri num id, dùm ad questionem responderet, fateretur. Hæc causa et nimis remota, et parùm propria mihi videtur; et quia jamdù Christus id prædixerat, et quia, ut id experirent, multas alias de lege questiones proponere potuerunt. Theophylactus hæc questionis causam reddit, quod Christus, c. 5, 32, dixisset: Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, exceptâ fornicationis causâ, facit cum mochari, et qui dimissam duxerit, mochetur. Auctor Imperfecti, hom. 52, quia homines carnales erant, de nuptiis eos interrogasse, quemadmodum, qui valitudinariis suis, semper loquuntur de medicina. Probabile etiam est, quod illi dixerit, fortasse eam questionem fuisse tunc inter Judæos agitatam, et illa etiam rieri narrationis Matthæi retextamus. Itaque post festum Tabernaculorum cum in ejus necem Judæi conspirassent, ultra Jordanem se rececit illi verus Bethabara, non proci Jericho, ubi Joannes baptizaverat per duos menses usque ad festum Encenerium, ibi commoratus ad finem usque novembris. Hinc Joannes, cap. 10, 40 docet eum abissis Hieronem trans Jordanem, quod jam aut esset profectus; non enim in Judæa moratus est. In Peræam itaque SEQUITUR SUNT ERANT TURBÆ.*

VERS. 3.— SI LICET HOMINI DIMITTERE UXOREM SUAM, etc. Christi responsio matrimonii leges ad priam sui institutionem revocat. Deus enim uni viri unam destinavit uxorem, non plures; is ad eò indissolubilem inter eos societatem constituit.

erat, quam eodem de causâ Christo proposuerunt, utrûm liceret tributum dare Casari, c. 22, 17. Soleat enim alio tempore alias urgere questiones. Digna etiam Phariseorum ingenio conjectura est, propterea eos hanc potius questionem quam aliam proposuisse, quod cum omnes attingeret, invidiâ plena esset.

VERS. 4. — **NON LEGISTIS.** Respondet Christus exprobrans illis legis, cuius se scientiâ iactabant, ignorantiam, ut c. 12, 5, 5, etiam fecerat, ibique Euthymius observavit. Marcus scribit Christum eos interrogasse: *Quid vobis præcepit Moyses?* quod videtur huic loco esse contrarium. Respondet Augustinus, lib. 2 de Consensu evangelistarum, c. 62, Marcum non verba Christi, sed voluntatem exprimere voluisse. Credibile etiam est utrumque, et quod Matthæus, et quod Marcus narrat, Christum dixisse, sed prius interrogasse Phariseos: *Quid vobis præcepit Moyses?* eos verò respondisse Moysen permisisse uxorem libello repudiati dato dimittere. Tunc suscepisse Christum, quod Matthæus scribit: *Non legistis, quod, qui facit hominem ab initio, masculum, et feminam fecit eos.* etc. Deinde Phariseos iterum objecisse, quod ait Matthæus, vers. 7: *Quid ergo Moyses mandavit dare libellum repudiati, et dimittere?* Non respondet Christus ad questionem directè; sed producens Scripture testimonium, facit, ut Deus, aut Moyses, cuius Pharisei doctrinam gloriose sectabantur, pro se tacite respondeant, ut Chrysostomus et Euthymius animadvertunt, illud etiam notantes, ex factis et ex verbis Dei Christum ad questionem respondisse; ex factis, cum dicit: *Non legistis quia qui facit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos?* ex verbis, cum dicit, versu 5: *Et dixit: Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adheret uxori suæ.*

QUI FECIT, è *zotetez*, id est, creator.

MASCULUM ET FEMINAM FECIT EOS. Querendum hoc loco est, in quo hujus argumenti vis posita sit. Quidam in sexu sitam esse volunt, quasi ex diverso sexu Christus argumentetur non debere unum virum nisi unam habere uxorem, quod ex utroque, quasi ex duobus imperfectis partibus, ut Plato quodam loco scribit, unus perfectus homo fiat. Quam interpretationem D. Augustinus, lib. 14 de Civitate, c. 22, secutus videtur. Omnes alii interpretes non in sexu, sed in numero *vir* esse putant, quasi Christus ita argumentetur: Si Deus voluisset unum virum plures habere uxores, non unam tantum, sed plures feminas initio fecisset. Ita Chrysostomus, Hieronymus, auctor Imperfecti, Beda, Theophylactus, Euthymus, Strabus. Vidi ego aliquando à quodam Calvinistarum ministro de hac questione compositum librum, an liceret unum virum plures uxores, non unam quidem post aliam, sed eodem tempore habere, erat autem scriptus per dialogum, in quo, qui non licere dicebat, ita defendebat causam, ut facilè eum appareret prevaricari; et

VERS. 5. — **ET ERUNT DUO IN CARNE UNA;** *Gr.* in *carnem unam*; in Hebræo: *Et erunt in carne unam;* Septuaginta addiderunt, *duo*, et sensus ipse id exigit;

quasi spontè victum succumbere. Adduxerat huic locum, ut probaret non licere; respondebat nihil hinc colligi posse, quod non idem posset concludi de omnibus animalibus, quæ initio non nisi mas et femina facta sunt. Hanc responsum bellus ille minister existimat refutari non posse; eò nimirum impudentiæ progressi sunt, ut non solum castitatis votum, sed ipsam etiam castitatem tollant; nec aliò contenti uxore plures habere volunt. Paria illis, ut merebantur, uxores fecerunt. Scio enim eas aliquando disputasse, et, ut audio, questionem ad ministros retulisse. An uni etiam uxori liceret plures habere viros. Ergo satis Christianis esse debet Christum hoc argumento usum fuisse, ut necessarium credatur; præterquam quod in aliis generibus animantium non constat unam tantum matrem, unamque feminam Deum initio condidisse. Potest aliquis objicere idem argumentum valere posse, ut probetur ne mortuâ quidem priore uxore aliam ducere liceat. — Respondeo idè non valere, quia prima et secunda una reputantur, quia una item caro est.

VERS. 5. — **ET DIXIT, DEUS;** de eo enim loquebatur. Dubitat Hilarius quomodo Christus dicat hoc Deum dixisse, cum non Deus, sed Adamus dixerit, Genes. 2, 24. Respondet Augustinus, lib. 9 de Genesi ad litteram, c. 19, et Theophylactus, et Euthymius in Commentariis, Adamum, tanquam prophetam, Spiritu Dei hoc dixisse, deumque ipse locutum fuisse.

PROPTER HOC DIMITTET HOMO. Hominem posuit Latinus pro viro, sicut Grecus *ἀνδρα* pro *ἀνδρα*, quemadmodum et infra, versu 10.

PATREM ET MATREM. Admirabilis est, et minimè probabilis Hugonis et quorundam recentium auctorum interpretatio, quam et divi Augustini esse putant, sensum esse: *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adheret uxori suæ*, id est, cum omnibus præter patrem et matrem conjugium poterit copulare. Quomodo enim vir patrem suum in uxorem acciperet? de solo enim viro sermonem esse manifestum est, etiam si idem sit de uxore per consequentiam intelligendum. Alii interpretantur: *Relinquet patrem, et adheret uxori suæ*, id est, magis uxorem suam amat, quam patrem et matrem; sicut lib. 5 Esdræ, c. 4, 25, dicitur: sed etsi hoc fortassè verum est, non est ad locum accommodatum; ubi non de amore, sed de cohabitatione et de matrimonii vinculo agitur. Itaque sensum esse arbitror: *Relinquet patrem et matrem*, id est, discedet à parentibus, ut cum uxore habitet, quemadmodum usus ipse interpretatur. Solent enim liberi usque ad nuptias cum parentibus habitare, post nuptias à parentum domo discedere, et vir uxorem, uxor virum sequi; quemadmodum eodem libro 5 Esdræ, c. 4, 20, dicitur est: *Homo patrem suum relinquit, qui nutrit illum, et suam regionem, et ad mulierem se conjungit.*

nam dictum erat: *Et adheret uxori suæ*, non uxori- bus. Hebræi sæpè carnis nomine totum hominem intelligunt.

ET ADHEREBIT UXORI SUÆ. Monuit Chrysost. tria hoc loco esse, quæ magnam vim habeant: primum relinquere patrem, et matrem; secundum adherere, id est, non quoquo modo conjungi, sed penitus adglutineri uxori suæ, hoc enim Latinè est adherere, *Crece* *αδδθησθαι*, Hebræicè *צדק*; tertium: *Et erunt duo in carne una.*

ET ERUNT DUO IN CARNE UNA, *εις σάρκα ἓνα*, in *carnem unam*, Hebr., *ad carnem unam*, id est, ut sint una caro, ut explicatur versu sequenti, sicut Genes. 2, 7, factus esse dicitur Adam in animam viventem, id est, homo vivens, et versu 22: *Edificavit Dominus Deus costam quam tulerat de Adam in mulierem*, id est, ut esset mulier. Quomodo autem vir et mulier dicantur una esse caro, de eo disputatur. Hieron. et Beda, ut D. Th. in Catenâ et in Commentariis ad hunc locum interpretatur, ad liberos referunt, quia ex viro et uxore genitus fitus una utriusque communis est caro. Alii ad corporum conjunctionem, quemadmodum D. Paulus 1 ad Cor. 6, 16, videtur interpretari, *qui adheret meretrici, unum corpus efficitur*. Alii ad amorem nuptium, de quo D. Paulus ad Ephesios 5, 28: *Ita et viri debent diligere uxores suas, ut corpora sua. Qui uxorem suam diligit, seipsum diligit*. Alii ad potestatem quam vir in uxorem, uxor in virum habet, tanquam in propriam carnem, ut D. Paul. 1 ad Corinth. 7, 4, dicit. Alii, quorum ego sententiam maximè probo, unam carnem esse interpretantur esse unum hominem; carnem enim ab Hebræis pro toto homine poni notum est. Significat ergo Christus virum et uxorem non duos esse homines, sed unum, uxorem veluti corpus, virum veluti spiritum et animam esse. Itaque non magis debere virum ab uxore, quam animam à corpore separari.

VERS. 6. — **ITIQUE JAM NON SUNT DUO, SED UNA CARO,** id est, non jam duo sunt homines, sed unus.

QUOD ERGO DEUS CONJUNXIT, HOMO NON SEPARET. Non dixit, quos Deus conjunxit, sed quod Deus conjunxit, ut non tanquam de duobus, sed tanquam de uno corpore loqueretur, quia paulò ante dixerat: *Itaque jam non sunt duo, sed una caro*. Notavit D. Chrysostomus Christum ex lege naturalis et divinâ matrimonii vinculum probavisse. Naturalis consistit in facto, quod Deus uni viro unam fecerit mulierem; divina in verbis, quibus Deus præcepit ut homo relinqueret patrem et matrem, et adhereret uxori suæ, quibus verbis videtur Deus uxorem viro inseparabiliter copulasse, ut ait Sapientis, Proverbiorum 19, 14: *Domus et civitas dantur à parentibus, à Domino autem propriè uxor prudens.*

VERS. 7. — **QUID ERGO MOYSES MANDAVIT,** Marcus, cap. 10, 4, non dicit Phariseos respondisse Moysen mandasse, sed permisisse. E contrario verò Matthæus dicit Christum dixisse Moysen non mandasse, sed permisisse; Marcus autem scribit dixisse Christum:

VERS. 7 et 8. — Christum Dominum apertè distinguit quæ illi confundeantur. Repudio conditionem necessariam præscripsit Deus per Moysen, non illud præcepit. ET AD DURITIAM CORDIS VESTRI, neque Adamo,

Quid vobis præcepit Moyses? hæc questio ex his quæ paulò supra diximus, facilè solvitur. Primum enim credibile est Christum interrogasse eos quid de eâ re Moyses præcepisset; illos verò respondisse Moysen permisisse uxorem dimittere; tunc Christum matrimonii originem explicasse, et Scripturæ testimonium produxisse, ut probaret non esse dimittendam; iterum Phariseos objecisse quomodo Moyses mandasset uxorem dimittere, viuentes mandandi, non permittendi verbo, ut argumentationi vim adliceret; Christum verò respondisse, non jam præcipiendi, sed permittendi usum verbo; *ad duritiam cordis vestri permittit vobis Moyses*. Atque hoc modo nulla inter evangelistas dissensio est.

VERS. 8. — **AD DURITIAM CORDIS VESTRI PERMISIT VOBIS MOYSES.** Corrigit Christus Phariseorum verbum; illi dixerant, *mandavit*; Christus dicit, *permisit*. Ex quo vel uno loco, si alii non essent, Calvinistarum error confutaretur, qui in Deo nullam permissionem agnoscent, et theologorum distinctionem inter voluntatem Dei absolutam et permittentem ridere solent. Nam quod hoc loco Moyses permisisse dicitur, Deus utique permisit; nihil enim Moyses agelât, nisi ex divino præcepto. Car ergo dixit Moysen potius quam Deum permisisse, cum è contrario, versu 5, non Moysen neque Adamum, sed Deum dixisse dixerit: *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem*. — Respondeo voluisse Christum et argumento et responsioni vim adaugere; idè, cum argumentaliter non licere uxorem dimittere, non dixit ad Adamum aut Moysen, sed Deum dixisse: *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem*; quamvis ea verba et Adamus pronuntiaverit, et Moyses scripserit: cum autem respondet Phariseorum argumento non vult dicere Deum, sed Moysen permisisse; quamquam Deus etiam permisisset. Ita intelligendi sunt multi auctores, qui ita hunc locum interpretantur, quasi Christus significaverit non Deum, sed Moysen hoc permisisse, et quasi Deum, quem ipse citaverat, Moysi, quem citaverant Pharisei, opponere volerit, ut Hieron., Beda, Strabus, D. Thomas, Hugo. Multæ hoc loco questiones sunt. Prima, quibus de causis in veteri lege uxorem dimittere liceret. Tertial, 4, adversis Marcionem libro, non nisi ob fornicationem ut nunc existimat licuisse: sic enim interpretatur, quod in Deuteronomio, c. 24, 1, scriptum est: *Si acceperit homo uxorem, et habuerit eam, et non invenierit gratiam ante oculos ejus propter aliquam fæditatem*, id est, propter fornicationem; hoc tantum interesse, quod tunc dimissis propter fornicationem uxore aliam ducere licebat, modò non licet. Origen., Chrys. hoc loco, et omnes alii auctores, quos legisse memini, non solum ob fornicationem: sed multis etiam aliis de causis licuisse putant; idque est multò meo judicio probabilius. Primum, quia, si ob solam fornicationem licuisset, nullus Pha-

neque patriarchis illud permisit divortium. Sæpè vox illa *præcepit*, aut *mandavit*, permissionem tantummodo significat.

risæorum quæstioni locus fuisset; nimis enim impudenter interrogasset, an quicumque ex causâ uxorem dimittere liceret; si solâ fornicationis causâ heuisset. Cùm autem interroget, an quicumque ex causâ liceat; haud dubium est quin certi sint nullis de causis licere. Id etiam intelligitur ex Christi responso: sic enim respondit ut vulerit Mosis permissionem restringere, ut cùm ante multis de causis liceret, jam non nisi ob fornicationem liceat. Probat etiam ex verbis Deuteronomii. Cùm enim dicit: *Si non inveni gratiam ante oculos ejus propter aliquam fedelitatem, scribet libellum repudiî, et dabit in manu illius, et dimittet eam de domo sua, perspicuum est non loqui de fornicatione, propter quam non dimittebatur uxor, sed lapidabatur.* Deinde quia in libello repudiî significabatur mulierem adulterium non commisisse; eam potissimum de causâ jussus est dari, ut mulieris honos salvus esset, possetque alteri viro, si vellet, nubere. Non ergo ob fornicationem tantum, sed alias etiam ob causas dimittebatur. Quæ autem causæ fuerint incertum. Lyranus in commentariis in e. 24 Deuteronomii duas recitat opiniones: alteram, licuisse propter omnem rem turpem, ut propter contagiosos morbos, vel aliquid simile, quod matrimonii conjunctionem præcessisset: alteram, licuisse etiam ob omnes causas matrimonio contrarias, etiamsi matrimonio supervenissent, ut si mulier venefica esset, aut liberorum interfretrix, quod et Origenes tractatu 7 in Mattheum videtur approbare: quamvis de lege evangelicâ potius quæ Mosaicâ loquatur. Secunda quæstio est, quo sensu Judæis permissum fuerit uxorem dimittere, an ita, ut dimittendo non peccarent; an ita ut peccarent quidem, sed lege non punirentur. Notavit insignis theologus D. Thomas quatuor modis permitti aliquid: aut quod bonum est, sed non præceptum, ut vendere omnia, et dare pauperibus permissum esse dicitur, quia bonum est, et non imperatum: aut quia minus malum est, cujus majus bonum non est præceptum; sicut dicitur matrimonium esse permissum, quia virginitas, quæ majus est bonum non est præcepta: aut quia malum est; sed non impeditur, sicut Deus dicitur omnia peccata permittere; quia, eum impedire possit, impedire non vult: aut quia malum quidem est, sed lege non punitur, sicut permisit Deus Judæis cum alienigenis usuram exercere, quia non statuit in lege adversus eos, qui eam exercerent, ullam penam. Alio etiam modo permitti dicitur, quod, cùm malum sit, dum ab eo, qui dispensandi potestatem habet, fieri permittitur, malum esse desinit, quemadmodum permissum fuit Osee prophete filios fornicationis suscipere, Osee 1, 2. Quidam ergo uxorem dimittere, aut hoc postremo modo; aut tanquam minus bonum existimant permissum fuisse Judæis certis de causis uxores dimittere.

VERS. 9. — NISI OB FORNICATIONEM, aut gravius aliud crimen. *Mechatur*, quod videtur ad novam legem pertinere, et revocare matrimonium ad primam sui institutionem: nam si in veteri lege licebat plures ducere uxores, priori retenta, cur non etiam dimissa?

Alii non tanquam minus bonum; sed tanquam minus malum, ita ut peccarent quidem uxorem dimittendo, sed non punirentur. Utrumque probabile est, et bonos utraque opinio auctores habet: prior auctorem Imperfecti, et D. Thom. : posterior Tertullianum, lib. de Monogamiâ, Origenem, tractatu 7 in Mattheum, Chromatium in Commentariis in e. Matth. 5, Hieronym., Bedam, Euthym. et Theophylactum hoc loco; nisi malè intelligendo fallor. Mihi durum videtur dictu Judæos post tam amplam, et luculentam Dei permissionem dimittebant uxoris peccasse; præsertim cùm, antequam Christus explicaret, non satis ex verbis Deuteronomii compertum esse posset, utrum permissio an præceptum esset; et ut constaret esse permissionem, certè non constabat tanquam rem malam permitti, quod satis esse videbatur; ut, qui eâ uterentur, culpâ vacarent. Quod autem ex hoc loco objici potest, quod Christus dicit ad durtiem cordis eorum hoc fuisse permissum, facile etiam solvi potest: potuit enim propter durtiem cordis permitti, ita tamen, ut peccatum essa desineret. Tertia quæstio est, quibus exrenoniis et cautionibus libellus repudiî dari solet. Ab Hebræis decem recitantur. Prima erat, ut uxor nusquam discederet, nisi voleate marito, hoc enim ipsum in libello repudiî exprimebatur. Secunda erat, ut libellus, quemadmodum dicitur in Deuteronomio, in manu uxoris traderetur. Tertia erat, ut scriberentur, ut minimum, nomina duorum testium. Quarta, ut exprimerentur tres generationes viri, et tres mulieris, ut paulo post ex libelli formâ intelligitur. Quinta, ut scriberetur libellus litteris rotundis, distinctis, atque perspicuis; ita ut una aliam non attingeret, ne quod scriptura vitium irreperet. Sexta, ut si inter scribendum aliqua atramenti guttula in chartam decideret, libellus auctoritatem non haberet, aliusque denuò scriberetur. Septima ut in libello nullum rasuræ vestigium appareret, ne suspectus esset vitii. Octava, ut charta longior esset, quam latior. Nona, ut omnes testes qui aderant, suum quisque sigillum adhiberent. Decima, ut maritus diceret: *Accipe libellum repudiî, et esto à me abjecta, et cuicumque viro permitta.* Forma autem libelli repudiî erat hæc: *Ego Rabbi N, filius Rabbi N, filii Rabbi N, filii Rabbi N, die primâ mensis secundî anni N à creatione mundi, in tali loco, ex animi mei consensu, et sine ullâ coactione repudiavi N, filiam Rabbi N, filii Rabbi N, filii Rabbi N, et dedi illi libellum repudiî in manu, schedam abscissionis, et signaculum divisionis, ut sit à me abjecta, et abeat quocumque veli, et nemo possit illi prohibere juxta constitutiones Moysi, et Israel.*

VERS. 9. — DICO AUTEM VOBIS. MARCUS, c. 10, 10, scribit hoc Christum solis discipulis dixisse, cùm

Adulterium uxoris divortium excusare potest, sed secundas nuptias non efficit legitimas, quàm diu ambo conjuges vivunt. Quamobrem exceptio illa: *Nisi ob fornicationem*, ad divortium omnino pertinet, quod immediate præcedit, non ad integrum propositionem,

se jam domum recepissent. — Respondet Euthymius, quod probabile videtur, bis hoc dixisse Christum: primum omnibus in communi, ut Mattheus significat; deinde privatim discipulis domi, et quidem vero similit est, quod Mattheus, versu 10, ait, dixisse Christo discipulis: *Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere, non publicè coram omnibus; sed privatim et secreto in loco dixisse, sicut proponere solebant separatim, cùm aliquid de ejus concionibus dubitabant.* Tunc ergo interrogatus à discipulis Christus eadem verba iteravit, quamvis Mattheus non narret, addiditque, quod de eunuchis narrat Mattheus, tacet Marcus. Difficilis hic locus est, et magnam nobis cum hæreticis controversiæ materiam præbuit. Summa quæstionis est, an quod hic Christus dicit licere fornicationis causâ uxorem dimittere, ita intelligendum sit, ut et dimitteat, et dimissa possit secundas inire nuptias. Tres de hæc re opiniones inveniunt: prima est utrique licere, et dimitteat et dimissæ, et innocenti et sotti; in quo errore non solum Lutherani et Calviniste sed scriptores etiam quidam Catholici versantur. Secunda est innocenti licere, reo non licere, quemadmodum ex Calvinistis nonnulli aliorum hæresim temperantes dixerunt, ut minus ipsi hæretici viderentur. Legimus nonnullos auctores veteres in eâ fuisse sententiâ, Tertullianum, lib. 4 contra Marcionem, Ambrosium, aut, ut ego arbitror, Remigium in Commentariis in priorem Epistolam ad Corin., c. 7; nam eos commentarios Ambrosii non esse, qui et illos, et Ambrosii legit scripta, dubitare non potest. Scribit etiam Origenes hoc loco quosdam suâ ætate catholicos antistites permissæ iis quorum uxores adulterium admisissent, ut illis dimissis, duerent alias, idemque in concilio Eliberino concessum fuit, si Gratianus fideliter recitat, 31, q. 1, c. *Si qua mulier*, et in concilio I Aurelianensi, c. 10. Tertia est, quam semper Ecclesia secuta est, et ultimo Tridentino concilio ita est nostro tempore confirmata, ut nemini jam catholico dubitare liceat, Christum ita permissæ adulteram uxorem dimittere, ut nec uxori liceat alii nubere viro, neque viro aliam uxorem ducere, quam diu vixerit uterque. Quam ego sententiam non solum propter Ecclesiæ definitionem, quæ sola homini christiano satis esse debet; sed etiam propter argumentorum, quibus probari potest, momenta adeo veram judico, ut mirari satis non possim inventos esse qui aliter senserint. Primum hæc sententia antiquior, plures, meliores habet auctores. In canone 47 Apostolorum absolute et generaliter excommunicatur, qui uxore dimissâ aliam duxerit non adhibita exceptione, nisi fornicationis causâ dimisisset, quæ

quæ repudium et novum matrimonium complectitur. Christus Dominus quæ apud Judæos invaluerat duplicem consuetudinem condemnat, unam repudiandi uxorem quocumque ex causâ; hæc vero licentiam ad adulterium restringit, et accurata ejus responsio id exigebat, ut exceptio fornicationis ad ipsum repudium pertineret. Alteram quoque consuetudinem novam inveniendi matrimonium damnat; priorem, c. 5: *Omnia adhibita protecto fuisset, si cùm eâ de causâ dimissa esset, aliam ducere liceret.* Ideo Evaristus, epistola 2, et Clemens Alexandrinus, lih. 2 Stromatum, sine ullâ exceptione docent, et Origenes, tractatu 7 in Mattheum, episcopos illos qui suo tempore permittiebant, tanquam reum ecclesiasticorum imperitis reprehendit. Sic senit Chrysost., homil. in Mattheum 47, et Hieronym., hoc loco, et in Epitaphio Fabiola, et Innocentius I in Epistola ad Exuperium Tolosanum episcopum, c. 4, et D. Augustinus duobus de hæc re scriptis libris de adulterinis Conjugiis ad Pollentium, et Isidorus, lib. 2 de Officiis, c. 19, et Beda, melior auctor quam Remigius, in Commentariis in e. 10 Marci. Sic jam olim definitum concilium Milevitano, canone 47, et concilium Africanum, si tamen diversum est, canone 69, et Forojuliense, canone 10, et Nannetense, canone 10. Itaque decreta illa concilii Eliberini et Aurelianensis, quæ in contrariam partem adduximus, aut apocrypha sunt, et spuria, aut ita intelligenda, ut maritus, qui ob adulterium uxorem dimisit, liceat alteram ducere, non quidem vivente, sed mortuâ priore. Dicit aliquis: Quid quidem erat, ut id permitteretur, cùm dubium non esset quin illi liceret? — Respondeo id expressum fuisse ad declarandam differentiam inter maritum et uxorem adulteram, quæ loco penitentiae jubetur aliquando etiam marito mortuô à nuptiis abstinere; ne quis ergo idem de marito intelligeret, explicatum est, ut maritus, si vellet, aliam duceret; sed intelligendum ex communi lege ecclesiasticâ, mortuâ priore. Præterea ex eâ ratione, quâ hoc loco Christus usus est, aut nihil probatur, aut hæc sententia probatur; primum argumentatur Deum non plures, sed unam tantam feminam unum fecisse viro, inde colligit non debere plures habere, id est, unam dimittere, et aliam ducere, quæ ratio idem omnino valet, ut probetur etiam propter fornicationem uxore dimissâ aliam ducere non licere; nec enim refert quâ de causâ dimissa sit, eam eadem semper aliam non ducendi causa maneat, quòd uni viro una tantam femina facta sit. Præterea quia Christus non solum multas illas causas, quibus Judæi uxores dimittebant, ad unam fornicationem revocavit; sed etiam libellum repudiî omnino sustulit, quod non nisi propter Judæorum durtiem concessum fuisse dicit. Post Christum autem inter Christianos nunquam auditum est libellum repudiî datum fuisse. Atqui idem erat libellum repudiî dare, et posse viro aliam uxorem ducere, uxorem alii viro nubere; ergo hæc iterum uxorem ducendi, et iterum nubendi potestatem sublato libello repudiî sustulit Christus, quæ ratio, si alia deesset, satis superque hæc sententiam corroboraret. Deinde si dimissæ ob fornicationem uxori alii viro nubere qui dimiserit uxorem suam factam mechatur; posteriorem hoc loco: *Quicumque dimiserit uxorem suam, et aliam duxerit, mechatur, et qui dimissam duxerit, mechatur*, quòd prius matrimonium adhuc persistet, nec divortio solvatur quòd vinculum matrimonii, sed tantum quòd thorum, seu cohabitationem. Idem docet Marci c. 10, et Lucae c. 16.

liceret, sequeretur, quod absurdissimum est, melioris esse conditionis mulierem, quæ ob adulterium, quam quæ ob morbum, aut aliquâ aliâ de causâ citra culpam dimissa sit, cum adulteræ vivente adhuc priore marito alias nuptias inire liceret, alteri non liceret. Deinde dubium non est quin propterea Christus concesserit uxorem adulteram dimittere, ne cogere tur mariti cum adulterâ doloris plenam vitam agere, cum uxor ipsa indignam se adulterando reddisset, ut cum eâ maritus habitaret; hæc autem ratio non eo usque pertinet, ut marito aliam uxorem ducere licere possit; satis enim est, ut liceat priore liberari. Itaque, quod hæretici solent objicere, nihil Christum maritis concessisse, si non aliter uxores adulteras dimittere concessit, quam ut sine uxore manerent, ineptum est, et hominum pluri carum quam honorem vitæque tranquillitatem æstimantium. Viri enim boni pro magno ducunt beneficio, quod sibi liceat malâ carere uxore, quamvis aliam ducere non liceat; imò hoc ipsum, quod non liceat alteram ducere, qui prioriter uxores beneficii loco habent: quemadmodum qui naufragium semel fecerunt, quod sibi iterum mare tentare non liceat. Majus bonum est non posse malam uxorem invenire, quam invenire aliquam bonam posse. Malam autem non invenire non potest, nisi qui uxorem ducere non potest. Illa etiam ratio, quam Hieronymus advertit, multum habet ponderis, si maritus liceret dimissis adulteris uxoribus alias ducere, quotidie, qui novas uxores appetent, contra priores adulteria confingerent, ut illis repudiatis alias haberent. Itaque non restrinxisset Christus veteris legis disciplinam, sed relaxasset. Nam ne in veteri quidem lege huic mutandarum uxorum libidini tantum loci erat, cum adultera non dimitteretur, sed occideretur. Istâ verò ratione, quam hæretici comminiscuntur, licentiam Christus maritis prebuisse uxores quotidie mutandi; quam enim facile est, si quis animum attendat, aut verum in uxore adulterium, aut probabile deprehendere! quam facile fingere! Prostris mihi spiritum Christi non cognoscere, ejusque mentem non intelligere videntur illi qui ad hunc modum ejus verba inte-pretantur. Quis enim non videt Christum, cum velit Evangelicam disciplinam maxime restringere, et matrimonii vinculum indissolubile esse docere, non solum non debuisse potestatem facere maritis dimissis adulteris uxoribus alias ducendi; sed frantum potius illis injicere, ut si nolent uxore carere, adulteras paterentur, et corrigere conarentur, non repudiare? Voluntas enim Christi erat, ut maritus etiam adulteram uxorem non dimitteret; sed ut ejus dolori consuleret, permisit, non præcepit, ut dimittere, si vellet, posset. Illud etiam, quod Hieronymus observavit, hanc sententiam magno opere confirmat, quod Christus non dixerit, si dimissa nupserit, moechatur; sed, qui dimissam duxerit, moechatur. Cujus rei non alia potuit esse causa, quam quod Christus de uxore etiam propter fornicationem dimissâ loqueretur, de qua, quia jam adultera erat, noluit dicere moechatur, quia nihil novi dixisset: sed dixit fore, ut quicumque

eam duceret, moecharetur; ut significaret nec dimissâ licere alteri viro nubere; neque alteri viro uxorem eam ducere. Ad hæc dubitandum non est, quin oporteat hunc locum ex aliis Scripturæ locis, in quibus de eadem re agitur, explicare: in aliis autem locis semper absolutè dicitur non licere uxori dimissâ nubere, ut apud eundem Matthæum supra, c. 5, 32: *Ego autem dico vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam, exceptâ fornicationis causâ, facit eam moechari, et qui dimissam duxerit, adulterat*; quo loco probabimus illud verbum, *qui dimissam duxerit, adulterat*, sine exceptione intelligendum esse. Præterea Marcus, et Lucas hanc ipsam narrantes historiam sine ullâ exceptione dixerunt, quicumque dimissam duxerit, moechari. Marcus c. 10, 11: *Quicumque dimiserit uxorem suam, et aliam duxerit, adulterium committit super eam, ubi non potest excogitari alia causa, cur Matthæus exceperit fornicationem; Marcus verò non exceperit, nisi quia Matthæus voluit explicare aliquando licere uxorem dimittere, si nimirum adultera sit; Marcus autem docere voluit nunquam licere aliam uxorem ducere; etiam prior propter adulterium dimissa sit. Illud etiam in verbis Marci observatione dignum est, quod dicit adulterium committit super eam, id est, contra eam; hebraismus enim est, quia 77 utrumque significat, et super, et contra, quod idèd Marcus dixit, ut indicaret non magis marito licere, dimissâ uxore adulterâ, alteram ducere, quam uxore contra ipsam adulterium committere in hoc genere facere paria. Lucas verò, c. 16, 18, generaliter etiam dixit: *Omnis, qui dimittit uxorem suam, et alteram ducit, moechatur, et qui dimissam à viro ducit, moechatur*. Fingamus Matthæum Evangelium non scripsisse, profectò ex verbis Marci et Lucæ alium sensum elicere non possemus, quam nunquam licere marito, quicumque de causâ uxorem dimississet, alteram ducere; nunquam licere uxori, quicumque de causâ dimissa esset, alteri nubere; nec ullus dubitationis locus esset. Nunc Matthæus scripsit, sed scripsit obscure, ita ut de ejus sensu atque interpretatione, inter nos, et hæreticos disceptetur; quis non intelligit hominis esse prudentis Matthæi obscurum locum ex Marci, et Lucæ perspicuis verbis interpretari? scripsit post Matthæum, ut ereditur, Marcus, et Lucas; credibile profectò est eos, quod obscure Matthæus dixerat, perspicuè, et sine ullâ ambiguitate dicere voluisse: dixerunt autem nunquam viro dimissâ uxore alteram ducere licere: hoc igitur tenendum, quod sine ambiguitate, et quasi interpretationis loco dictum est. Matthæi autem testimonium ex aliorum duorum evangelistarum explicatione intelligendum. Contra facere; quemadmodum hæretici faciunt, aut nullius, aut perversi, et distorti iudicii est. Scripsit etiam post Matthæum D. Paulus epistolam ad Romanos, et ad Cor. In utràque hanc questionem tractat; nunquam adhibet exceptionem, sed ad Rom. 7, 3, generaliter dicit: *Igitur vivente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro; si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est à**

lege viri, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro; et 1 ad Cor. 7, 10, 11: *His autem, qui matrimonio juncti sunt, præcipio non ego, sed Dominus, uxorem à viro non discedere; quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari*. Explicat D. Paulus Christi sententiam, de qua hoc loco disputamus; quis dubitat exceptionem adhibiturum fuisse, si ulla fuisset exceptio, quâ dimissâ uxori nubere alteri viro liceret. Nunc autem generaliter, universè et absolutè dicit, ut maneat innupta; aut viro suo reconcilietur. Loquitur autem de uxore propter adulterium à viro discedente, quâ solâ causâ discedere licet; alioqui non reliquisset D. Paulus in ejus potestate, ut separata à viro, sed innupta maneret, aut ut viro suo reconciliaretur, sed diversis verbis præcepisset, ut rediret ad virum, cum illi non liceret ob aliam causam, quam ob adulterium à viro separatam vivere. Ergo illam ipsam mulierem, quæ à viro ob adulterium discesserat; jubet non ex sua, sed ex Christi sententiâ ut innuptam vivere, aut priori viro reconciliari. Denique, si sensus hujus loci esset, quem esse hæretici putant, ut verba Matthæi conjuncta intelligantur, *quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit moechatur, et qui dimissam duxerit, moechatur*, quasi sententiâ sit, qui dimiserit uxorem suam ob aliam causam, quam ob fornicationem, et aliam duxerit, moechatur: si verò ob fornicationem dimiserit, et aliam duxerit, non moechatur; et quicumque ob aliam causam, quam ob fornicationem dimissam duxerit, moechatur; qui autem ob fornicationem dimissam duxerit, non moechatur: Si hic, inquam, esset sensus, sequeretur imperfectam esse sententiam; Christus tantum dicit: *Qui dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, moechatur*; quod hæreticorum iudicio intelligitur, si ob aliam causam dimiserit; sed alteram non duxerit; hoc enim Christus non explicavit, quod in primis explicandum erat. Nostrâ autem interpretatione perfecta et absoluta sententiâ est. Nam si ob aliam causam, quam ob fornicationem dimiserit, quamvis aliam non duxerit, moechatur, quia uxorem suam moechari facit, ut cap. 5, 32, explicatur. Si autem ob fornicationem dimiserit, et alteram duxerit, etiam moechatur; non quia adulteram dimisit, sed quia alteram duxit. Itaque verbum *moechatur* hoc loco et ad eum, qui ob aliam causam, quam ob fornicationem uxorem dimisit, et ad eum, qui, cum ob fornicationem dimiserit, alteram duxerit, referendum est, tanquam si diceret: *Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, moechatur, id est, facit eam moechari, et quicumque alteram duxerit (quicumque le causâ priore dimissâ) moechatur, id est, adulterium contra priorem uxorem committit, ut Marcus, interpretatur. Objiciet aliquis, si hic esset sensus debuisset evangelista dicere, quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et qui aliam duxerit, moechatur; non autem dixisset, et qui aliam duxerit, sed et aliam duxerit. — Respondeo ex hebræo*

VERS. 10.—NON EXPEDIT NUBERE, si ea sit mariti conditio, ut non liceat pro arbitrio uxorem dimittere.

rum consuetudine *ἀπὸ τῶν ἑθνῶν* præcedens esse repetendum; cetera, quæ ad hujus loci interpretationem desiderari possunt, supra, c. 5, 32, explicata à nobis sunt.

VERS. 10.—SI ITA EST. Ambrosius, in exhortatione ad virgines, Hieronymus, Chrysostr. et Euthym. hoc loco istud ita est ad hunc modum intelligunt, si ita est, ut non liceat viro, nisi adulteri causâ, uxorem dimittere. Gregorius verò Nazian. in oratione, quâ discessit hæc verba, Phariseorum verba esse dicit, aut errore memoriæ, aut, quod magis credo, significans apostolos ea ex Phariseorum consuetudine, et sensu dixisse. Mihi sensus hic videtur esse, si ita est, ut etiam ob adulterium uxore dimissâ aliam ducere non liceat, non expedit nubere. Credibile enim est, quod magis novum erat, magisque difficile magis apostolos commovisse. Quod autem uxore etiam adulteri causâ dimissâ, aliam ducere non liceret, multo magis novum, atque difficile videri poterat, quam quod non ob aliam causam, quam ob adulterium uxorem dimittere liceret. Præsertim cum etiam nunc in questione versetur, an in veteri lege aliâ de causâ, quam adulteri dimitti posset.

CAUSA *ἡ ἀδελφείας*, negotium, aut jus coniugale, quasi dicat, si ita inter virum et uxorem se habet res, aut si hoc iure, si hæc lege vir uxorem ducit, ut eâ etiam adulteri causâ dimissâ aliam ducere non possit, præstat nullam uxorem ducere. Theophylact. auctor est quosdam ad hunc modum exposuisse, si ita est causa hominis cum uxore, id est, si propter uxorem dimissam vir factus est, uxorem ducere non expedit. Græcum enim verbum *ἀδελφείας* reatum propriè significat.

HOMINIS. Hominem Latinus posuit pro viro sicut Græcus *ἀδελφῶν*, pro *ἀδελφός*, ut supra versu 5, quemadmodum apparet ex antithesi, cum uxore.

NON EXPEDIT NUBERE. *Nubere*, dixit Latinus interpres pro uxorem ducere contra consuetudinem Latini sermonis Græci verbi ambiguitatem secutus; quia *γαμήλιος* utrumque significat, et uxorem ducere, et nubere. Hoc autem loco non nubere, sed uxorem ducere significat, quia non de uxore, sed de viro agitur; neque de uxorem, sed de virorum conditione apostoli querebantur, si ita, inquam, est causa hominis cum uxore. Itaque novorum hæreticorum versio- nem non probo, qui hoc loco pro *γαμήλιος* matrimonio contrahere translulerint; non enim generaliter de matrimonio, id est, de ducendo uxorem, et de nubendo, sed de virorum conditione in ducendis uxori- bus agitur. Calvinus, ut solet, non solum hoc loco falsus interpres, sed impius etiam, et adversus apostolos Maspheus est; vocat enim illos stultos, ingratos, impios; homo scilicet pius, quia existimavit apostolos hoc idèd dixisse, quod homines omninò carnales essent, et nuptiarum multitudine insatiabiles; tam longè nimirum ab eorum mente, quam ab eorum sanctitate distabat. Tantum enim abest, ut propter hæc sine Dominus occasionem sumit commendandæ virginitatis.

id apostoli dixerint, ut contrario omnino animo fuerint. Nam cum Christus dixisset adulterum esse, qui etiam ob adulterium uxore dimissa alteram duceret; collegerunt, quod res erat, quodque Christus responso suo comprobavit, non expedit omnino uxorem ducere: quandoquidem adeo iustitiam esset adulterium, ut vix inveniendâ uxor esset, que futura non esset adultera, quâ dimissâ manendum viro sine uxore esset. Itaque præstare ab initio usque ad finem vite sine uxore manere, et matrimonii molestias, et adulteræ uxoris zelotypia liberum esse.

VERS. 11. — NON OMNES CAPIUNT VERBUM HOC. Non assentior iis interpretibus, qui existimant Christum neque approbare, neque improbare Apostolorum dictum, quod uxore ducere non expedit: probat enim, et maxime quicquid prohibet; vultque eos ad perfectionis adducere, ut, quod verbis dixerat, moribus ac rebus præstent. Et, ut solemus vulgò dicere, indicat eos plus dixisse quam intelligebat. Quod autem dicit non omnes capiunt verbum hoc, ita ferè omnes exponunt, tanquam si sensus esset, non omnes, quod dicitis, præstare possunt, id est, uxore carere, quia non omnes castitatis donum habent; sed quibus datum est: quemadmodum D. Paulus, 2 ad Corin. 6, 15, jubet dilitari Corinthios, ut majorum Dei donorum capaces sint. Itaque non capere hoc loco significat non esse capacem tantæ virtutis, ut sine uxore vivere quis possit. Hunc sensum Origenes, tractatu in Mattheum 7, Gregorius Nazianz. oratione in hæc verba, et Ambros. in exhortatione ad virgines secuti sunt. Quam interpretationem adduci non possum, ut sequar; quia cum Christus versus sequenti dicit, qui potest capere, capiat, minimè dubium est, qui capere dicat pro intelligere, ut eo loco probabimus; ergo et hic, cum dicit non omnes capiunt, sensus est non omnes intelligunt, non omnes animo comprehendunt. Accedit, quod additur, verbum hoc, quod etsi aliquando rem omnem significat, tamen naturâ suâ non accipitur, nisi pro sermone; nec debemus aliter, nisi aliquid nos cogat, interpretari; hic nihil cogit; sermonem autem capere, nihil aliud est, quam intelligere. Sensus igitur est, non omnes hoc verbum intelligunt; atque ita Epiphanius, quem hujus expositionis auctorem habeo adversus Manichæos hæresi 66, interpretatur. Accedit, quod ita Christus loqui consuevit, ut Joannis 8, 57. *Quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis*. Poterit aliquis objicere, quod sequitur, sed quibus datum est; unde colligi videtur posse non de intelligentiâ, sed de castitatis dono agi. — Respondeo etiam intelligentiam donum esse Dei; ut idem Christus apud Joannem, c. 6, 44, declarat, *nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum*; agebat enim contra eos, qui ea, que dicebat propter eam non credebant, quia non intelligebant. Itaque necesse non est hoc loco de castitatis dono disputare: sed quia omnes interpretes disputant, et quia nolo quemquam meis

VERS. 11. — NON OMNES CAPIUNT VERBUM ISTUD. Continentiam esse peculiare Dei donum non omnibus datum insinuat.

interpretationibus adductum esse, et quia hoc testimonio heretici impudenter abutuntur, dicam oportet, quid veteres senserint auctores. Gregorius Nazianz. in oratione ad hunc locum, et Chrysost., homil. 64 in Mattheum donum castitatis nihil aliud esse videntur existimare, quam propensionem quamdam naturalem, quâ alii aliis ad castitatem magis apti, ad libidinem minus proclives sunt; ita ut non difficile uxor careant. Alii omnes auctores præter naturalem propensionem, aut etiam contra illam divinam gratiam esse putant: sed idem docent omnibus volentibus, petentibus et obtinere conantibus eam dari, quemadmodum Origenes, tractatu 7 in Matth. et D. Ambros., lib. 5, de Virginicis, et auctor Imperfecti homil. 32, Hieronym., Beda, Theophylact. et Euthym., solus divus Augustinus docere solet non omnibus, sed quibusdam tantum donum illud conferri; sed tamen ex iis, que divus Augustinus adnotavit, in lib. de Continentiâ, c. 4, ipsius opinio refutari, aliorum probari potest. Monuit D. Paulum, 1 ad Cor. 7, 7, cum dixit: *Unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius autem sic*, non solum de virginitate, sed etiam de matrimonio locutum esse. Donum autem matrimonii omnibus volentibus datur, ergo et donum virginitatis, et castitatis: hoc tantum interest, quod difficilius hoc, quam illud obtinetur, majoremque conatum requirit. Abusi hoc loco sunt Manichæi qui, probarent diversas esse in hominibus naturas, alios ita factos, ut uxore carere non possent; alios ita, ut non possint habere, ut Hieronym. hoc loco indicat, et Philastrius in heresi Abstinentium; sed hoc opus non est relatare. Abutuntur et Lutherani, et Calvinistæ, ut probent impios esse (sic enim loquuntur) qui non certi de dono Dei continentiam possunt; non enim omnes habere. Apud illos non solum non omnes, sed nemo prorsus habet; certè non apparet. Hactenus enim hominem Lutherani, aut Calvinistam perpetuum servasse virginitatem monstrum inaudium est. Non ergo id heretici agunt, quod agere se simulant, ut Dei gratiam commendent, dum eam non omnibus, sed quibusdam tantum dari dicunt; sed illud potius, ut omnes homines ab evangelicâ perfectione, et puritate ad suas revocent sordes, malitque homines, adulteros esse, quam virgines. Cur enim eos, qui virginitatem profitentur, impios appellent: eos verò, qui adulteris omnia permiscunt, nunquam impios appellaverunt? Pudet me recitare, quod primum eorum magistrum Lutherum dicere, profiterique non puduit, non magis posse virum sine uxore, quam sine cibo, ac potu vivere; utrumque enim rem esse naturalem, et necessariam. Epicurum illum, qui solâ voluptate beatitudinem æstimabat, nihil tam epicureum dixisse legimus; et porci, si loqui scirent, dicere non auderent. Dicebat olim simile quiddam Aetius rem. Veneream *zeleto* necessitatem appellans, ut auctor est adversus illum scribens Epiphanius. Hoc si ita est, satis apparet non solum non omnibus: sed nemini prorsus hoc à beo donum dari, ut sine uxore vivat. Nam et quidam ex eodem porcorum grege, magnus

tamen apud illos habitus doctor, Catholicis dicentibus hanc servandæ castitatis gratiam, etsi certò nescimus nos habere, tamen posse orationibus obtineri; respondet perinde esse, ac si profiteremur nunquam nos cibum et potum sumpturos esse, dicentes à Deo nos precibus imperaturos, ut sine cibo, potuque viveremus. Constat igitur horum doctorum hanc esse sententiam nos non magis sine uxore, quam sine cibo, et potu vivere posse. Unde sequitur, primum neminem debere sine matrimonio vivere velle, aut experiri, ne Deum tentare videatur. Itaque quod Christus vers. 12, dicit esse eunuchos quosdam, qui se castraverunt propter regnum cælorum, istorum opinione locum non habet; nemo enim se propter regnum castrare potest magis, quam cibo, et potu carere. Deinde licere maritis, si eorum uxores agratae sunt, longiore præsertim tempore, aut alias uxores ducere, aut alias mulieres inire: quemadmodum si quis omni cibo, potuque caret, licet et undecumque poterit arripere, et vitam sustentare. Tertio loco sequitur, si maritus aut uxori diu absit, etiamsi in vivis sit, licere alteri conjugi alias adire nuptias: quo enim modo tam diu sine cibo et potu vivet? Hoc postremum Calvinistæ absurdum esse non ducunt; sed usu potius probant, et in quodam eorum Conciliabulo decretum est licere exori, si maritus, nescio quam diu abfuerit, alteri nubere. Hæc est Calvinistarum doctrina quam expedit in vulgus indicari, in lucemque proferri, ut omnes eorum impietatem cognoscant.

VERS. 12. — SUNT ENIM EUNUCHI. Non satis apparet, quorsum hanc eunuchorum distinctionem Christus subjecerit. Quidam ex hereticorum interpretibus putant voluisse declarare, quod paulò ante dixerat, quibusnam datum sit, ut capiant verbum hoc. Major verò magister Calvinus ita exponit, quasi præcedentibus verbis Christus dicere voluerit omnes necessariò debere uxorem ducere, nisi impii esse vellet, exceptis iis, quibus Deus revelaverit posse coelibes vivere: qui autem illi sint, qui à matrimonii obligatione sint immunes, nunc Christum his verbis declarare. Itaque Calvinus sententiâ uxorem ducere non solum naturâ suâ necessariam est, sed divinum etiam præceptum: uxorem autem non ducere non consilium; sed Dei dispensationem esse putat. *Andat hæc ather*, audiant omnes, et horreat. Quanto meliore spiritu, et judicio Chrysost. existimavit Christum his verbis docere voluisse possibile esse, quod tunc vulgò (nunc à Calvinistis impossibile) putabatur posse aliquos, imò quicumque conarentur; gratia enim omnibus præsto est; tam castè vivere, quam si eunuchi essent: propterea enim Christum non quocumque modo; sed explicatis tribus eunuchorum generibus apostolorum dictum confirmavit, non expedit uxorem ducere, idque haud difficile fieri posse, si quis se-

VERS. 12. — Tria eunuchorum distinguit genera; nam alii ita nati sunt, alii ex necessitate, et vi extrinsecâ, alii demum ex voluntate suâ propter regnum cælorum. QUI POTEST CAPERE, CAPIAT; qui possunt perpetuum servare continentiam, seu ex voto,

ipsæ propter regnum cælorum castrare vellet, id est, carnem non secare, sed domare. Proponit ergo, ut alii Hilar., tria eunuchorum genera, quosdam à naturâ, quosdam ab hominibus, quosdam à seipsis factos; quorum primi et culpâ et merito careant: secundi culpam, si suo consensu excessi sint: tertii meritum habeant.

QUI SENSUS. Duplex in hoc verbo vis est: altera, quâ liberum arbitrium significatur, que se quisque, Dei adjuvante gratiâ, castrare potest, id est, castum efficere, quemadmodum Chrysost. annotavit: nam et castrandi verbum inde à Latinis dictum arbitror: altera, quâ significatur id non sine carnîs repugnantia fieri, ut Gregorius Nazianzenus observavit. Itaque, quod Calvinistæ dicunt, ridiculum est. Primum, neminem debere continentiam experiri, nisi certò sit se à Deo continentiam donum habere: secundo, quisquis continentiam donum habet, certò scire se habere: quemadmodum, qui fidem habet, certò se habere novit. Hæc enim et falsa sunt, et inter se pugnant. Nam eum, qui continentiam donum habet, certò scire se habere, tam falsum et hæreticum est, quam quod Calvinistæ docent, eum, qui gratiam Dei habet, certò scire se eam habere. Nam donum continentiam gratia quædam est. Et exemplum fidei, quod afferunt, est falsum, et si verum esset, tamen esset ineptum: falsum quidem, quia, qui fidem habet, non scit, sed credit se fidem habere; ipsi enim fide, non aliâ cognitione id novit: per fidem autem non scimus, sed credimus: et quisquis fidem scientiam appellat, fidem perdit, quia ex divinâ, et Christianâ fide humanam facit: ineptum autem, quia etiamsi quisquis fidem habet, necessariò sciret se habere, non continuo sequeretur quisquis donum habet continentiam, id etiam scire; quia fides cognitio quædam est, donum autem continentiam non est cognitio; itaque perinde isti boni theologî argumentantur, atque si dicerent, quisquis visum habet, certò scit se visum habere; ergo quisquis bonum sanguinem habet, certò scit se bonum sanguinem habere. Pugnantiâ autem dicunt, quia nemo, nisi experiendo scire potest, an castitatis donum habeat: experiri autem, ut isti volunt, non prius debet, quam de dono castitatis certus sit.

PROPTER REGNUM CÆLORUM. Hæretici exponunt propter regnum cælorum, id est, propter Evangelium, ut illi nimium serviant. Timent enim, ne ex hoc loco meritum colligamus. Sed ista eorum ratione soli Ecclesie doctores, et scilicet, episcopi et presbyteri, castrare sese debentur, quos illi imprimis conjugatos esse volunt, et quidem hactenus nullam apud eos ministrum novimus, qui etiam isto modo, id est, ut evangelio licet falso, serviret, esse castraverit. Sensus ergo est propter regnum cælorum, id est, ad regnum cælorum promerendum, ut Origenes, Hilarius, Chrysost., auctor Imperfecti, et Euthym. interpretan-

seu ex devotione, opus præstantissimum ererunt omni concupiscentiæ usum detracto. Divinâ adjuvî gratiâ ita se gerunt, ac si à naturâ facti essent ad matrimonium usum inhabiles, aut à vi quiddam extrariâ.

tur. Generaliter enim de omnibus, non de solis apostolis et Evangelii doctoribus loquitur Christus. Solent dicere Calvinistæ cœlibatus non magis esse meritorium, quàm jejunium, quod per se nec bonum, nec malum est: sed quatenus ad orandum conducit. Exemplum arripio, si jejunium per se nec bonum, nec malum est; ergo intemperantia, cui jejunium opponitur, nec bona, nec mala est. Atqui intemperantia per se est mala; jejunium igitur per se est bonum, et cœlibatus, quandoquidem eandem utriusque rationem esse putant. Et ut per se hæc bona non sint, non sequitur meritoria non esse; non enim solum meremur, dum ea facimus, quæ per se bona sunt, sed etiam, dum ea, quæ ad id, quod per se bonum est, aliquid juvant. Cujus rei in hoc ipso capite manifestum est argumentum. Nam omnes divitiis abijcere, sicut eas retinere, per se nec bonum, nec malum est: tamen propter regnum cœlorum eas abijcere non solum alioquin, sed etiam singularis, et excellentis meriti esse ex singulari premio perspicuum est, vos, inquit, qui reliquistis omnia et secuti estis me, sedebitis super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israel, infra, vers. 27, et 28.

QUI POTEST CAPERE CAPIAT. Calvinus suam secutus impietatem ad hunc modum exponit, ut Christus docere voluerit minimè sperandum esse conjugii usum, nisi eucæ teneritate nos in exitum velimus precipites dare. Nam discipulis, inquit, quos videbat sine iudicio ruere, manum injicere oportuit. Itaque bonus iste Evangelicæ perfectionis interpres non putat Christum, quod Apostolorum dixerant, approbare: sed reprehendere, eosque temerarios, ac cæcos fuisse significat, quod existimaverint bonum esse uxorem non ducere. Hæc autem verba qui potest capere capiat, non exhortantis, sed prohibentis esse interpretatur, quasi dicat Christus, vos existimatis bonum esse uxore carere: ego autem veto, ne quisquam id facere tenet, nisi certus sit se id capere posse, id est, sine uxore vivere. Ipse, ut opinor, diabolus, si commentarios scripsisset non potuisset pejore spiritu, et sensu Christi sensui magis contrario verba ejus interpretari. Quis enim non videt voluisse Christum homines ad castitatem, et cœlibis vite perfectionem quasi proposito premio cohortari? Calvini verba verba Hieronymi opponamus, ut quemadmodum dicere soleo, quid inter Catholicum, et hæreticum spiritum intersit ex comparatione lector agnoscat. Ille contra Jovianum, id est, contra patrem Calvini, lib. 1, scribit: *Proponit de parvulis præmium, invitat ad cursum, tenet in manu virginitatis braviæ, ostendit purissimum fontem, et clamat, qui sicut veniat ad me, et bibit, qui potest capere, capiat. Ergo, ut venedamus capiendi verbum hoc loco non pro intelligere; sed pro apprehendere, et obtinere positum esse, quemadmodum Hieronymus, Chrysost., Theophylact. et Euthym. existimant; tamen inde potius sequeretur non prohibentis, sed exhortantis esse verba: loquitur enim Christus, quemadmodum Hieronym. indicat, tanquam agonotheta præmium manu tenens, et in stadio currentes clara voce cohortatur, qui potest capere, capiat, quibus*

verbis non significat non omnes posse capere: sed alludit ad stadium, unde metaphora sumpta est, in quo omnes quidem currunt: sed unus accipit præmium, 1 ad Cor. 9, 24. Nos autem jam supra monuimus capere, hoc loco idem significare atque intelligere: nihil enim aliud voluit Christus dicere, quam quod aliàs, cum de re aliqua egi gravi, dicere consuevit, qui habet aures audiendi, audiat, ut supra c. 11, 15, et c. 15, 9, 45; et Marci 4, 9, 25, et 7, 16; et Lucæ 8, 8.

VERS. 15. — TUNC. Posthac, non enim constat, a statim post superiora hoc factum sit: nam Lucas multa in medio narrat, et nolumus sententiam plus justo restringere. Quanquàm auctor Imperfecti non dubitè statim interpretari.

OBLATI SUNT EI PARVULI. Ex Lucæ, c. 18, 15, perspicuum non solum pueros parvulos fuisse, sed etiam infantes προεβρατο αὐτῷ τὰ βρέφη, et offerabant illi infantes. Nimirum cum videret populus omnes adultos, qui ad Christum accedebant, magnis aut sanctitatis, aut aliarum rerum cumulari beneficiis, cepit et illic infantes offerre; ut quatenus ea ferebat ætas, beneficiorum Christi participes fierent. Non enim, ut sanarentur, sicut adulti: sed, ut spirituale aliquam gratiam perciperent, illi offerbantur, ut statim explicat evangelista.

ET EIS MANUS IMPONERET ET ORARET. Id est, ut impositis super eis manibus eis benediceret, benèque precaretur. Hebræorum consuetudinem fuisse, ut qui majores erant, et aliquà pollebant divinà gratiâ, manuum impositione inferioribus benedicerent, constat ex Genesi 48, 14, 15, hæc ergo ratione adducti parentes infantes ad Christum afferbant, ut impositis manibus illis benediceret. Unde ecclesiastica consuetudo nata est, ut laici, ac presertim pueri à sacerdotibus, et episcopis etiam extra ecclesiam benedicantur, quam consuetudinem auctor Imperfecti commendat.

DISCIPULI AUTEM INCREPABANT EOS. Id est, prohibebant, ut Euthym. interpretatur; id enim significat etiam verbum ἐπιτιμῶ, ut supra alio loco monuimus. Dubium quare discipuli parentes prohiberent ad Christum accedere, et illi infantes offerre. Chrysost., auctor Imperfecti, Euthym. et Theophyl., idè prohibuisse putant, quod cum ætatem indignam judicarent, ut ad Christum accederet: quasi Christum minueretur dignitas, si in benedicendis pueris occuparetur. Itaque tanquàm de honore, et dignitate magistris s. lici, pueros arceant. Probabilissimum hoc est, quàm quod Hieronym. et Beda dicunt; non quod nolent eis salvatoris et manu, et voce benedici, sed quod necdum habentes plenissimam fidem putarent eum hominum offerentium importunitate lassari. Nam quod Christus subiecit: *Sinite parvulos venire ad me; talium est enim regnum cœlorum*, Chrysostomi videtur interpretationem confirmare.

VERS. 14. — SINITE PARVULOS VENIRE AD ME. PAR-

VERS. 15. — UT MANUS EI IMPONERET, MORE TUO USATO: nam Judæi manus imponebant benedicturi.

vulos vocat et per ætatem infantes, et per simplicitatem morum adultos, ut statim explicat dicens: *Talium est regnum cœlorum*. Propterea enim non dixit horum; sed *talium est regnum cœlorum*; ut non solum ætate pueros; sed etiam moribus pueris similes comprehenderet, ut Origenes, Hieronym., August. lib. de Peccatorum Meritis, c. 49, Beda, Theophylact. et Euthym. monuerunt. Quod Lucas magis expressit c. 18, 17, addens: *Amen dico vobis, quicumque non acceperit regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud*. Non habent aliud Calvinistæ testimonium, quod infantes baptizandos esse probent, quàm quod Christus dicat: *Sinite parvulos venire ad me*. Nam illud fortissimum, et apertissimum, quo semper Ecclesia, ut infantes baptizaret, adducta est, nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei, illi non de baptismo, sed de doctrinâ interpretatur: ita fit, ut dum hæretici esse volunt, et Ecclesie catholice resistere, seipsos exarment, et Anabaptistis, qui infantes baptizandos esse negant, resistere non possint. Nam etsi ex hoc loco aliquid argumenti colligitur, quemadmodum et D. Bernardus, epist. 250, colligit: tamen non adeò firmum est, ut tam certè, tamque necessari ad salutem dogmatis fundamentum esse possit.

VERS. 15. — ET CUM IMPOSUISSET EIS MANUS. Dixit evangelista, vers. 13, oblatos Christo fuisse pueros, ut manus illis imponeret, et oraret; dicit nunc manus illis imposuisse, sed orasse non dicit; ejus rei causam Orig. fuisse putat, quod Christus manus imposuerit, non autem oraverit: quia infantes impositionis manuum capaces erant: orationis, quam intelligere non poterant, non erant; opinio minimè probabilis. Nam opus non erat, ut infantes orationem intelligerent, ut ejus participes esse possent: quemadmodum nunc opus non est, ut verba, quibus baptismus confertur, intelligant, ut baptismi fructum percipiant: at in manuum impositione oratio etiam comprehenditur. Nec enim sola manuum impositio sine oratione, ac benedictione unquam adhibebatur, et Marcus, c. 10, 16, id expressit, et complexans eos, et imponens manus super illos benedicebat eos.

VERS. 16. — ET ECCE UNUS, ET, UNUS, PRO ET; quidam positum est; sicut et Galli loqui solent. Lucas, c. 18, 18, principem fuisse scribit, id est, primum, ut interpretor, virum; quia, ut ait Matthæus, vers. 22, dives admodum erat. Videntur multi veteres auctores hunc adolescentem cum illo legisperito, de quo Lucas scribit c. 10, 23, lapsi memoria confudisse: nam et hunc legisperitum fuisse dicunt, ut Hieronym., Ambrosius in c. 18, Lucæ, et Cyrillus Alexandrin. 2, lib. Thesauri, c. 1. Melius D. Basilus in hom. contra divites avaros non solum non putat legisperitum fuisse: sed legisperito illi, de quo Lucas scripsit, opponit, quod ille tentandi causâ, hic discendi ad Christum accesserit.

VERS. 17. — QUID ME INTERROGAS DE BONO? UNUS EST BONUS DEUS; Gr.: *Quid me dicis bonum? unus bonus Deus*, naturâ et per essentiam; cur me bonum dicitis,

rit. Et verò si legisperitus fuisset, id potius expressissent evangeliste, quàm alias circumstantias, quas videmus eos magno studio declarasse, ut quod principes fuerit, quod dives, quod adolescens. Putant iidem auctores, tum etiam Epiphanius in Anchorato, et hæresi 69, hunc etiam adolescentem non bono, ac simplici, sed tentandi animo ad Christum adisse, quam opinionem et D. Basil. in eo loco, quem paulo ante annotavimus, et Chrysost. et Euthym. in hujus loci commentariis merito mihi videntur, magnisque commentariis refutare: primum quia, ut Marcus, cap. 10, 17, declarat, valde reverenter, et suppliciter genua subinde flectens ad Christum accessit, quod superbi illi, et inflati scribæ, et Pharisei, qui tentaturi Christum adibant, facere non solebant. Deinde quid quoties aliquis tentandi causâ Christum interrogat, evangeliste solent exprimere; de hoc verò adolescente nihil tale significatur. Tertio, quia rogat, quid adhuc sibi desit, ut ad vitam æternam pervenire possit. Quarto, quia, cum Christus illi dixisset: *Vade, et vende, quæ habes, et da pauperibus*, tristis decessit: nulla autem tristitiæ causa fuisset, si malo simulatoque animo Christum interrogasset. Itaque multo melius hinc Chrysost. quàm Hieronym. ad probandam suam opinionem argumentatur. Adde ego, quod, qui tentandi causâ Christum interrogant, non solebant de seipsis, suaque salute: sed de lege, de quæ rebus controversis et curiosis questionem proponere, ut, an liceat tributum dare Cesari, an liceat quicumque ex causâ uxorem dimittere; quod sit maximum legis mandatum; ejus illa mulier in resurrectione futura sit uxor, quæ, dum viveret, septem fratres maritos habuisset. Hic autem adolescens non curiosus, non subtilis, non supervacanea rogat: sed sibi necessaria, quid boni faciam, ut habeam vitam æternam?

MACISTER BONE. Uitur honorificâ præfatione ad captandam Christi benevolentiam. Alii Christum Rabbi, id est, magistrum aliquid interrogaturi appellabant, ille ut majorem animi propensionem ostenderet, magistrum bonum appellavit.

VERS. 17. — QUID ME INTERROGAS DE BONO? GRÆCÈ in omnibus ferè libris est, *et με λέγουσ ἀγαθός*; quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi unus Deus: atque ita legit Origen. tractatu in Matthæum, 7; Hilarius; Chrysost., auctor Imperfecti in hunc locum, et Gaudentius, tractatu 7 in Exodum. Noster interpres legit *et με λέγουσ περί ἀγαθός*; *Quid me interrogas de bono?* quemadmodum in nonnullis etiam nunc Græcis codicibus legitur, et ut Hieronym. hoc loco, et D. Augustin., lib. 1 de Trinitate, c. 15, legunt. Origen. utramque lectionem ponit. Verùm eorum conjecturam nequaquam probo, qui utroque modo Christum dixisse putant; prius quidem: *Quid me dicis bonum?* quia dixerat adolescens *magister bone*: deinde *quid me interrogas de bono?* si ita legamus, non significat, quid

cum me Deum esse non creditis, qui solus bonus est? Ambrosius in hunc locum: *Non ergo bonum se negat, sed Deum signat.*